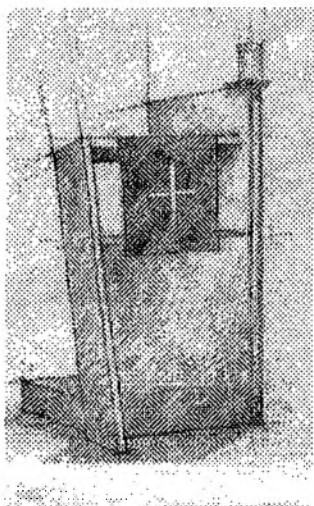

Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet levele
II. évfolyam 3.szám

2003. reformáció

Mindszent hava

„Monda nékik Jézus: Sohasem olvastátok-e az íráásokban: Amely követ az építők megvetettek, az lett a szegletnek a feje; az Úrtól lett ez, és csodálatos a mi szemünk előtt. Annakokáért mondom néktek, hogy elvételik tőletek az Istennek országa, és oly népnek adatik, amely megtermi annak gyümölcsét. És aki e köre esik, szétzúzzatik; akire pedig ez esik rá, szétmorzsolja azt.” (Mt 21,42–44)

Október van, a szabadságszerető emberek hava, forradalmakat idéz az idő. Emlékeztet, teszi, amire rendeltetett a teremtés kezdetétől, amióta nappalok és éjszakák vannak. A természet rendje nem engedi, hogy felejtünk. Mindnyájan emlékezünk, gyakran egészen eltérő módon. S inkább ez az oka, mint az egykori tények, hogy az emlék aztán szögesen különböző cselekvésre ösztökél. Ha ösztökél, s nem válik rút takarójává a tett hiányának.

Ezért szeretem az eucharisziát, ahol az emlékezők tette és annak következménye ugyanaz, mivel sem a bűnbánat, sem a bűnbocsánat nem valósul meg a másikkal való közösség nélkül: együtt kell vele lennem, együtt kell vele ennem és innom. Azzal, aki ellen vétkeztem, azzal, aki reám tört. Csak a közösség oldoz fel, csak a közösségben van új életem. Nincs értelme az emlékezésnek a másik nélkül. A szentség valósulása maga az élet, a megújulás szakadatlan lehetősége, mivel tökéletlenségünkben vagyunk mi egyek, egymásra szorultságunkban Istenéi mind.

Közkerkölcseink siralmas állapotát látva kijózanítóak Jézus szavai. Tévúton járnak az individualista üdvkeresők, akik szücsmentálhigiénéjük és létbiztonságuk védelmében elűrhetőnek tartják a rendszerszerű bűnöket, az arctalan gonosz garázdálkodását, mely szegénységet, kiszolgáltatottságot, önkényt és az eredendő emberi méltóság elvesztését eredményezi. Jaj azoknak, akiket a másik ember nyomorúsága nem a világ megváltoztatására, a méltóság és a szükösség felszámolására

indít. Luther sem és Marx sem volt forradalmár, írástudók voltak, bátor és könyörtelen igazságkeresők, akik bár másképpen vélekedtek a felsőbbség mibenlétéről, együttérezni csak az alul levőkkel voltak hajlandók. S mi más lenne a maga és a másik ember szabadságára és méltóságára egyaránt ügyelő keresztény, mint proletár? Kinek testén-lényén kívül semmije sincs, talán csak becsülete és Istene.

Csupán forradalmakat idéző, de nem forradalmas az idő, amelyben élünk. Népünk ifjúsága gyarapodni vágyik, s nem azon tűnődik, vajon igazságos-e ez a társadalom és a gazdasági rendszer, melynek eladja testét-lelkét. S az végképp nem izgatja, hogy mindaz, ami körülveszi, s az, ahogyan a dolgokra reagál, vállalható-e a názáreti Jézus színe előtt. Közkerkölcsök, magánbűnök mind a korszellem ítéletére bíznak. S lévén a korszellem már hivatalosan sem nemzeti, e nemzedék emlékezése egyszerre petyhüdt s EU-integrált. Persze van ennél rosszabb is. Az, amikor valaki Bocskai-mentében vagy árvalányhajás cserkészkalapban véli hitelesnek aktuális megemlékezését a 56-os forradalmárokról. Az idősebbje meg pontosan tudja, bűnrésszé kompromittálta a kádári konszolidáció. Ellenforradalmárrá tettek, pedig sohasem volt forradalmár.

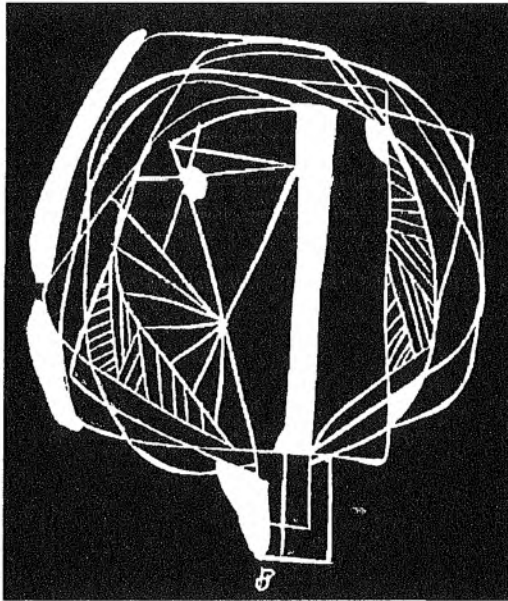
De azok sincsenek könnyű helyzetben, akik e hónapban inkább a reformációra akarnak emlékezni. Látható, az idő nem old meg semmit: ötven vagy ötszáz év, az egykori esemény értelmén s jelentőségén nem változtat. A klerikalizmus rendszerspecifikus, ezen sem Luther és Kálvin vagy Servet, sem a pietizmus vagy a kultúrprotestantizmus korszaka, sem a vallásos szocialisták, Barth és Kutter, sem Paul Tillich vagy Dietrich Bonhoeffer nem tudtak segíteni. Úgy tűnik, farizeusokra, katolikusokra és protestánsokra mindig szükség és igény van, azokra, akik maguknak megkülönböztetett tiszteletet követelnek, s mindig készek az éppen aktuális világi hatalmat kiszolgálni. Nem Keresztelő Jánost gyűlölik vagy Jézust, hanem a szabadságszerető embert, bármilyen módon fogalmazza is meg szellemi szuverenitását. Igyekeznek könnyen akukba terelhető nyájja tenni azokat, akiket a tisztaság és jámborság iránti vágy vagy csupán a vigasztaló és bátorító szó keresése a szakrális közösségbe von. E vallásos iparosokkal semmi dolgunk, üzelmeik és fenekedéseik már megtöltettek: „Annakokáért mondom néktek, hogy elvételik tőletek az Istennek országa, és oly népnek adatik, amely

megtermi annak gyümölcsét. És aki e kőre esik, szétzúzatik; akire pedig ez esik reá, szétmorzsolja azt”.

Azok pedig, akik Bornemisza, Károlyi, Dévai, Huszár Gál, Szenci Molnár emlékezetét nemcsak örömmel őrzik szívükben, s eszmélnének gyönyörűséges szavaikon, hanem hozzájuk hasonlóan bátran megcselekszik azt, amit ők a maguk idején reformátorként, magyarként kikerülhetetlen kötelességüknek tartottak, tudhatják, ezzel azoktól a történelmi és politikai illúzióktól szabadulnak meg, melyek az államalapítás óta kísérik a Kárpát-medence lakóit.

Le a bálványokkal, le az illúziókkal, le a farizeusokkal Éljen a szabadság! Éljen a szabadságszerető ember, aki – miképpen Bibó István a második világháború előtti években elgondolt politikai tűzparancsolata végén írja – „bízik a közösség erejében, az emberek többségének a tisztességében és abban, hogy ezt elegendő bátorsággal és igyekezettel érvényre is lehet juttatni, ezért a maga példájával, minden rosszhiszeműség elleni együttes és eredményes fellépéssel és minden jóhiszeműség számára a bizalom előlegezésével erősíti maga körül a közösségben és a tisztességes szándékok győzelemre vihethetőségében való hitet”.

Donáth László

AZ Ur Isten az én világosságom,
Es idvösségem, hát kitől félnéc?
Ő életemnek ereje jól tudom,
Ki volna hát az kitől rettegnéc?

Midön az kegyetlen gonosztévök
Mint ellenségim én reám törnec,
Hogy engemet ugyanmegegyenec,
Hirtelen mind hátra rohannak ök.

Hogy ha táborral környülvennénekis,
De még sem félne semmit én szívem : / :
Ha szinte az ellenség közt volnékis,
Mégis benned vetném reménységem.

Egy dolgot kívántam én az Urtól,
Kit még mostannis kérec nagy bizván,
Hogy lakhassam az urnac házában,
Mig ez földön élec jovoltodbol.
(XXVII. SOLTAR. T. B., 1–2. versszak)

Reformáció és revolúció kapcsolata Bibó Istvánnál

1933 és 1935 közötti külföldi tanulmányaira Bibó István később ezekkel a szavakkal emlékezett vissza: „Akkor, főleg a genfi és párizsi környezetben, olyan társadalmakkal kerültem szembe, ahol az átlagember viselkedésén meglátszott az, hogy ezekben az országokban volt forradalom. És az emberi méltóságnak egy olyan formája jelent meg számomra, amelyről világosan tudnom kellett, hogy ez otthon nagyon csökevényesen létezik csak.”¹

Ami a huszonnégy éves, ragyogó tehetségű és fényes pálya elején álló fiatalember számára megrázó tapasztalatként jelentkezett, annak gondolati alapjai már évekkel korábban együtt voltak abban az előadásban, amelyet nyolcadikos gimnazistaként olvasott fel a reformáció emléknapi alkalmából. 1517. október 31-e „a reformációnak csak legkezdetét jelenti, mégis benne van az egész reformáció, mert felveti mindazokat a nagy gondolatokat, melyek által később a reformáció átalakította a világ arculatát. Ezek a gondolatok: az evangéliumi alapra való visszatérés, a dogmák kötöttsége helyett az igazság szabad keresése, rendek, tömegek helyett az egyén értékelése, az üdvösségre segítő külsőségek helyett az isteni kegyelem középpontba helyezése, a szemlélődő vallásosság helyett a cselekvő hit.”² A Max Weber nyomán megfogalmazott reformációkép magába foglalja a polgári forradalmat és annak közvetlen gyümölcsseit. Bibó megemlékezik a németalföldi felkelők, a francia hugenották, Cromwell Olivér és a magyar gályarabok páratlan megbízhatóságáról, határozottságáról és gerinceségéről. Ők azok, akiknek küzdelme nyomán megszülethetett a protestáns polgárok világa, akik „ma is, minden államban, akár többségben, akár kisebbségben vannak, munkában, szorgalomban, gazdaságban előljárnak s az ő jómódjuk, gazdagságuk mégsem akadály a jó keresztyénységüknek, hanem éppen annak szolgálatába van állítva.”³

Ez a reformációkép még messze van az „átlagember” (azaz nem csupán az elit) emberi méltóságát megerősítő társadalmi forradalom igenlésétől. Még hosszú az út annak tudatosulásáig, amit *Az európai társadalomfejlődés értelme* című, a hetvenes évek elején írt nagy esszéjében úgy fogalmaz, hogy „a szocialista forradalom lényegében nem mond mást, mint azt, hogy amiképpen a született rang társadalmi funkciója túlélte magát, és felszámolandó – ahogy ez megtörtént a polgári forradalomban –, azonképpen a született vagyon társadalmi funkciója is túlélőben van, és a műgonddal alkotó ember életformájának a teljes győzelme azt kívánja, hogy ne csak főispánságokat és királyságokat, de gyárakat se lehessen örökölni, hanem a tényleges alkotó teljesítmény arányában [lehessen] ebben a munkában részt venni.”⁴ Ehhez még fel kellett ismernie és fel kellett dolgoznia a két világháború közötti magyar politika zsákutcáit. Érdekesen tükröződik ez a változás a reformációértékelés későbbi, árnyaltabb változatában,

amelyet – szintén Max Weber szellemében – a fenti esszé egyik kitérőjében fogalmaz meg Bibó. „Bármennyi vészes mellékhatása is volt a puritanizmusnak és a pietizmusnak, alapjában pozitívnek kell minősítenünk az erkölcsi követelményeknek azt az addiginál lényegesen erősebb, majd hogyanem halálosan komolyan vételét, ami a protestáns országok világában kialakult. További jelentős következmény az, ami furcsa módon Angliában és Hollandiában történt egyedül: hogy a modern szabadság irányában való fejlődés a középkori szabadságintézményekre való organikus ráépüléssel történt. Itt hangsúlyoznunk kell, hogy az a legújabb kori racionális elképzelés, hogy a reformáció önmagában a politikai szabadságnak valami különleges hirdetője lett volna, annak sem lutheránus, de még kálvinista formájára nézve sem áll meg, legfeljebb a szabad szekták vonatkozásában. Az igazi hatása [az volt ...], hogy segített létrehozni egy olyan erkölcsileg nagy igényű emberfajtát, amelynek aztán a politikai szabadságra nézve is nagyobbak lettek az igényei.”⁵

Ha továbbolvassuk az idős Bibó reformációértékelését, megtaláljuk benne azt a gondolatot is, amely forradalomszemléletében kezdettől fogva, már az 1945-ben publikált *A magyar demokrácia válsága* nagy vitát kiváltott diagnózisában és terápiás javaslatában is megjelenik: a forradalom nem jár szükségszerűen együtt az erőszakkal. Az erőszak – történetileg – a francia forradalom káros mellékterméke, szerkezetileg pedig ellentétes a forradalom alapvető céljával, amely a félelem csökkenésének és az emberi méltóság megtapasztalásának minél szélesebb körű átélése, annak minden társadalmi és gazdasági vonatkozásával együtt. E pontból nézve világossá lesz Bibó reformációkritikájának tartalma is: azok a reformátori egyháztestek, amelyek szociális szerkezetükben és a szociális életre vonatkozó reflexióikban azonosultak a környezetükkel, s ugyanazokat a hatalmi viszonyokat működtették, ugyanúgy és ugyanolyan megfontolások alapján éltek az erőszak eszközével is, nem lehettek a szabadság forradalmának hordozói. Ezt a programot a radikális egyenlőséget és erőszakmentességet képviselő „szabad szekták” vitték tovább, amelyek a nagy reformátori egyházaktól akkor is megkapták a „rajongó”, „utópista”, „élet- és világidegen” kritikai minősítéseket, amikor azok éppen nem vettek részt – az államhatalommal szoros szövetségben – üldözésükben.

A reformáció eseménye a fenti kritika ellenére is motiváló erő maradhat a társadalmi forradalom számára. Bibó gondolatmenetében az az egyszerű elv játssza a főszerepet, hogy mindnyájunknak ugyanarra van szükségünk, s ami nekem jó, abból mások is méríthessenek: ha engem épít a gazdasági feltételekkel is megalapozott politikai szabadság, ha számomra fontos a kézzelfoghatóan megélhető emberi méltóság, akkor ebben lehessen része másnak is. Fiatalkori felismeréséhez, hogy egy adott társadalom szabadságfokát azon kell lemérnünk, mit él át abból az „átlagember”, később is hű maradt. Az államszocializmus legapatikusabb és legbanálisabb éveiben – már idézett esszéjében – a paraszt- és munkásszármazású fiatalok értelmiségi pozíci-

ókba való emeléséről így gondolkodott: „ebben a folyamatban úgyszólván semmiféle különös gond nem esik arra, hogy azoknak a munkásoknak és parasztoknak a számára, akik a munkás és paraszt munkakörben megmaradnak, ez a fordulat az emberi méltóságuk, öntudatuk és élethez való bátorságuk növekedésével járjon. Sőt ellenkező értékelés alakul ki. [...] Az átlagmunkás egy semmi különösre nem alkalmas maradék emberfajtvá válik, amelynek az emberi méltósághoz való lehetősége és joga ebben az értelmiségi értékeket elfogadó társadalomban súlyos sérelmet szenved. Úgy-hogy a réginél sokkalta nagyobb mértékű kisebbségi komplexust jelent ma munkásnak lenni...”⁶ Ehhez ma csak annyit: az államszocializmus idején legalább az üres szólamokban jelen volt az „átlagmunkás”; mára az üres szólamok is megfeledeztek róla.

Luther szárnyaló szavakkal beszélt a keresztény ember szabadságáról, minden hívő Isten előtti egyenlő méltóságáról, „egyetemes papságáról”. Hogy mit jelenthetne ez az „átlagember” hétköznapijában, ahhoz fontos szempontokat kaphatunk Bibó Istvántól is.

Csepregi András

¹ Bibó István: *Életút dokumentumokban* (Budapest: 1956-os Intézet; Osiris-Századvég, 1995) 37.

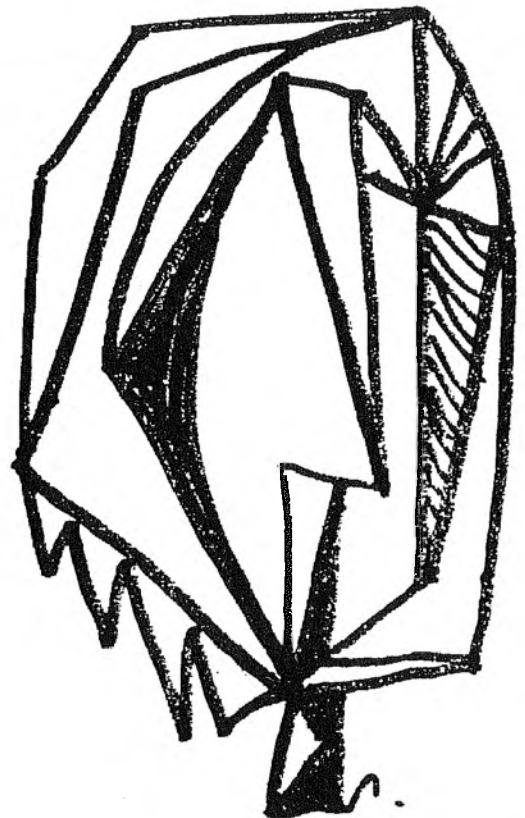
² Bibó István: „Mit jelentett a reformáció az emberiség számára?” in: *Életút dokumentumokban* 85.

³ *Im.* 86.

⁴ Bibó István: „Az európai társadalomfejlődés értelme”. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok III.* (Budapest: Magvető, 1986) 49.

⁵ *Im.* 63k.

⁶ *Im.* 108.

AZ Isten az mi reménségünc,
Midön reánk tör ellenségünc,
Minden haboruságinkban
Megtart erős hatalmában.

Azért az mi szivünc nem félne,
Ha az egez föld megrendölne,
Es az hegyek az tengernec
Közepibe bédölnénc.

Ha az tenger szörnyen zugnais,
Minden viz fölzavarodnékis,
Es ha az sebes szélvészszel
Az hegyec hányatnac szélyel,
Az szép folyóviz mindazáltal
Az ő szép tiszta folyásával
Az istennec szent városát
Mevigasztalná haylékát.

Ez földön szélyel nagy hadakat
Ő meczendeszit haborúkat,
Ivet kopjákat megrontat,
Társzekeret fölgyuytat,
Igy szolván: mindnyájan hallyátoc,
Hogy én erős Istenetec vagyoc,
Es hogy birodalmom vagon
Minden népen ez világon.

Summa szerint ez erős Isten
Velünc vagon minden helyeken,
Az Jácobnak nagy Istene
Dolgaincnek segedelme.
(XLVI. SOLTAR. C. M. 82.)

Újulásra várva

A lutheri reformáció, a keresztény vallást megújító mozgalmak kezdetének történelmi időpontja 1517. október 31-e. Az ágostonrendi Márton barát, amikor kiszegezte a wittenbergi vártemplom kapujára 95 tételét, nem sejtette, nem sejtette a következményeket. Lelkiismerete parancsának engedett, és bizvást remélte, hogy egyházában lesz hatása fellépésének, megszűnnek a torzulások, s reformok következnek.

1956. október 23-a a magyar forradalom napja. 486 év telt el a reformáció, 47 a revolúció, a forradalom óta. Egyik sem kerek évforduló. A két világtörténelmi jelentőségű esemény dátumának közelsége azonban sajátos ízt és színt jelent számunkra, s arra késztet minket, mindkét évfordulót ünnepelőket, hogy összevegyük az időben távoli és tartalmában is eltérő két esemény üzenetét. Az objektív vizsgálódáson túl mindez természetesen nem nélkülözheti a szubjektív, emocionális megközelítést, a forradalom tekintetében különösen azon nemzedékek részéről, akik átélték a történelmi időszakot.

Nem titkolom, magam általában a reformok, a megújulás, az új eszmék befogadására fogékonyság híve vagyok, a forradalmiság idegen tőlem.

Mégis életem felejthetetlen, meghatározó élménye 1956, amit ötödéves orvostanhallgatóként éltem át. Része voltam a csodának, és ma is zsigereimben érzem az akkori ambivalenciát. A reményt, hogy a hihetetlen megvalósulhat, és a félelmet, hogy a nagyhatalmi játék kiszolgáltatótá tesz minket. És emlékszem az euforikus érzésre, amit a nemzeti egység rövid, ihletett pillanata jelentett. Az egységre a demokratikus átalakulás igényében és a függetlenség visszanyerésének szándékában, amely a rövid életű szabadságharcba torkollott.

Miért nem szeretem a forradalmat? Mert döbbenetes véráldozattal jár, mert elbukik. Mert nemcsak megszakítja a reformfolyamatot, hanem a megtorlás – 1848-ban és 1956-ban is így történt – a korábbiál rosszabb helyzetet eredményez.

Miért tisztellem a forradalmat, ápolva emlékét? Mert katartikus, mert erkölcsi megtisztulást jelent. Mert hosszú távon győz, igényelt vívmányai megvalósulnak. Mert követhetlensége ellenére örök példa a nemzetnek. Ezért nem manipulálható 56 öröksége, nem enged az erre törekvő egyoldalú politikai akaratnak, s a megosztott, értékvesztett társadalomban egységről, valódi értékekről, hazaszeretetről, hűségről, tisztességről, önfeláldozásról, egymás meggyőződésének a tiszteletéről üzen.

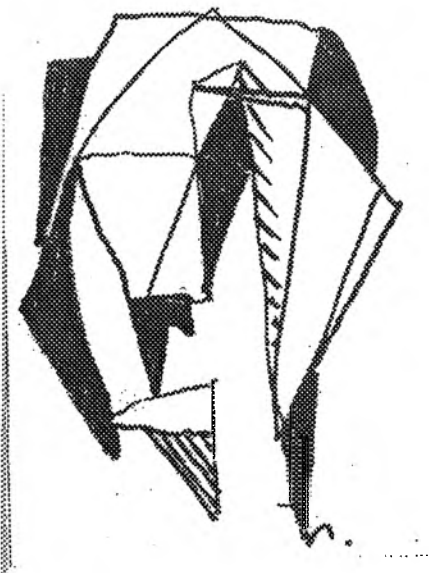
És a reformáció? Messzehangzó kiáltása meghaladta az egyházat. A lelki megújulás igénye a társadalmi megújítás folyamatát is felgyorsította. Az új korszak polgára az egyházban és a társadalomban már nem egyszerűen engedelmeskedik, hanem kérdez. És a válaszok alapján maga akar dönteni sorsáról. Autonóm, tudja, hogy felelős önmagáért, környezetéért, azokért a közösségekért, amelyekhez tartozik.

Szomorú realitás, hogy a reformáció – és az ellenreformáció – korszakai sem nélkülözték az erőszakot, a revolucionista elemeket. A megújulás gyönyörű története az emberi vétkek és gyarlságok, hatalmi játszmák története is.

Így hát reformáció és revolúció nem is választható el élesen egymástól. A szüntelen megújulás igénye kívánja a forradalmi, megalkuvást nem tűró karaktereket, akik képesek az új eszmék markáns megjelenítésére. Mindig az a remény, hogy a reformok békés úton valósulnak meg egyházban és társadalomban egyaránt. És nem koronáztatik meg, aki nem szabályszerűen küzd.

Soha nem dönthető el az örök vita, hogy a nagy példa, Jézus Krisztus, az Istenember, a maga emberi voltában reformer volt-e, vagy forradalmár. Hiszen a két folyamat valamilyen mértékben többnyire összecsiszódik. Az erőszakmentes, nagy reformer Jézust sorsa forradalmárrá avatta. Kereszthalála megváltoztatta a világtörténelmet. Egyedül az általa képviselt eszmerendszer megújulása lehet csúlya ma is a technika csodái és fenyegetettségei között túlélésben reménykedő emberiségnek.

Frenkl Róbert

A forradalomról (egy előadás emlékére)

„Azt mondják, minden emberi cselekvés alapja az önzés; azt állítják, nincs olyan tett, melynek első indítéka ne önzérek lenne; és azok az emberek, akik minden jót elpusztítanak, erre a kegyetlen szemléletre támaszkodnak, és ezáltal minden érdemet megsemmisítenek. Ó Marat! Dicső tetteid felmentenek téged ez alól az általános törvény alól! A zsarnokok között szabadságról beszéltél nekünk; és mégis rabszolgák vádoltak azzal, hogy szeretted a vért!”

(De Sade beszéde 1793. szeptember 29-én a Marat tiszteltére rendezett emlékműnépélyen)

Nem emlékszem már, hogy ki javasolta. Másodéves egyetemistaként kimentünk barátainkkal Gödöllőre a művelődési házba. A kaposvári színház társulata adta elő Peter Weiss drámáját: Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása, ahogy a charentoni elmeegógyintézet színjátszói előadják De Sade úr betanításában.

1981-ben vagy 82-ben történt. A langyos és dögunalmas kádárizmus kora volt ez, totális politikai érdektelenség, de ki lehetett bírni. Senki nem remélt semmit a közélettől, én bizonyosan nem. Nem is álmotuk, hogy remélhetnénk. Már nem nagyon erőltették, de a látszatünnepek szervezett közhangulatát még belengte az üres és kozmetikázott „forradalmi szellem”. Forradalmi ifjúsági napok! De voltak már megtúrt alternatívák, Che Guevara, esetleg Cohn Bendit.

Ahogy visszaemlékszem, nem izgatott a forradalom. Akkor ott Gödöllőn, azon az estén azonban váratlan dologgal találkoztam.

Különös és bizarr helyszín, egy elmeegógyintézet a francia forradalom után, ahol az igazgató a tekintélyes és befolyásos inspektor látogatását várva színielőadást szervez az ápoltak főszereplésével. A „győzedelmes” nagy forradalomról.

És a színjátékban – a színpadon és az intézet falai között egyaránt – fellobban a forradalmi láng. Megélednek a szent, hiteles és megvesztegethetetlen hősök, akik eltiporják a zsarnokot. Marat, Jacques Roux és társaik. És ölnék, a kétségbevonhatatlan igazság nevében. Gyilkolnak ellenséget és barátot megállíthatatlanul, mert nem tehetnek mást. Már ők az új zsarnokok. Semmi romantika, semmi álszentség. Sem katarzis, sem erkölcsi megtisztulás. Vérl. Kegyetlenül és elkerülhetetlenül.

E színpadi kavalkádban Marat elkínzott alakja mellett egy különös szereplő nőtt a többiek fölé: De Sade márki. A hírhedt arisztokrata, aki nem képes ölni.

Ő a változó rendszerek börtön-poklában élve is tudja, hogy a formális egyenlődsdi csak hazugság és megtévesztés, „az ítélőképesség elhalása, lassú feloldás az egyformaságban”. De tudja azt is, hogy az egyenlőség vágya örök és eltörölhetetlen. És tudja, hogy Marat-nak igaza van: a gazdagok soha nem válnak meg önként a vagyontól, hamis „a baráti vállon veregetés, hogy a különbségek mára már szóra sem érdemesek”. Tudja, hogy vér nélkül a lényeg nem változik, legfeljebb „kimeszelik a nyomort”. A hatalom nem akar kiegyezni. Nincs lelkiismerete, csak érdekei vannak. És tudja azt is, hogy „a legkisebb elbizonytalanodás a vég, melyet azonnal kihasználnak lázadó, ám megvesztegetett fegyencársai”.

Sade mégsem tud ölni, nem akar semmit, csak ismeretlen maradni.

Ernek az izzó káoszba torkolló elmeegógyintézeti színielőadásnak az előterében ott állt még egy szereplő: a Kikiáltó. A rezignált, hűvös moderátor, a történet kommentátora. Szerepe szerint a szereplők lehetséges kilengéseinek elsimítója. A „nyugodt és megbékélt” és immár „felvilágosult” jelen hordozója. A Kikiáltó, aki a kaposváriak előadásban túlnőtt e szerepén. Nem a charentoni intézet igazgatójának embere, hanem a jelenkor valóságos közönségének képviselője. Nem kívülálló rezonőr, hanem a feloldhatatlan konfliktus, a dráma együtt érző és együtt szenvedő résztvevője. A Kikiáltó, aki az elmeegógyintézet káoszba fulladt színjátékának fizikai erőszakkal szétvert végén ott áll az összeomló színpadi díszlet közepén egyedül, zokogva, kezében utcakővel, egyszerre siratva megalázottakat, megszorítottakat és elbukott forradalmakat, miközben a háttérre kivetítve megjelenik a Corvin köz kepe.

Azon az estén még sok mindent nem értettem, ami mára világossá vált számomra. Az a zokogás nem engedi felejtetni a dráma – a forradalom – feloldhatatlan, iszonytató konfliktusát: általa is, nélküle is kiszolgáltatottak vagyunk. Emlékszem, akkor némán ültünk hazafelé a vonaton. Másnap elmentünk egy kocsmába kibeszélni a dolgokat. Ez a kibeszélés azóta is tart. Ma már tudom, hogy soha nem lesz vége.

Peter Weiss drámáját Görgey Gábor, az előadás dalszövegeit Eörsi István fordította, rendezte Acs János. De Sade-ot Jordán Tamás, Marat-t Lukács Andor, a Kikiáltót Máté Gábor, Charlotte Cordéy-t Pogány Judit játszotta.

Breuer Katalin

Oh én Uram, ki erőt adsz ennékem,
Szeretlec téged míg leszen életem,
En magas köszálam oh én Uram,
Erős bástyám és erős kövárom :/:

En erős Istenem és bizodalmom,
Idvössegemnec szarva, én paisom,
Mídon ez Urat diczérven kérem,
Ellenségimtől ő megtart engem.

Halál fáydalmi hog' környülvénénec,
Belial fiai rettegetnénc,
Pokol kötele vala környülem,
Czaknem az halál töríben esem.
(XVIII. SOLTAR. C. M. 144., 1. versszak)

Egy újságíró szerzette, kibén Bozóky Évát köszönti...

Ritka szép, ritka súlyos sors adatott Bozóky Évának, aki október 29-én nyolcvanadik életévét tölti be, és akit én még sohasem láttam, csak olvastam: tőle és róla. A gondolkodó, kíváncsi elmének már a tömörített életrajzi adatai is sokat mondanak. Tessék csak eltűnődni egy kicsit azon, hogy a pápai Református Nőnevelő Intézet növendéke, az angolkisasszonyok pedagógiai főiskolájának és adott pillanatban a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója miként keveredik végül „balra”: nem akárki asszonya, párja, felesége, szövetségese lesz, hanem Donáth Ferencé, akit ebben a lapban különösebben nem dicsérhetek, annyit azonban nélkülem is tud a nyájas vagy zord olvasó, hogy igen eszes, művelt és nyakas nagyember volt, soha meg nem alkuvó. És tudjuk mindannyian: a magyar baloldal egyik igazán nagy formátumú embere.

Talán már ez is elég annak felismeréséhez, hogy Bozóky Éva eredeti és önálló gondolkodású leányzó, azazhogy ifjú hölgy lehetett, hiszen sem a pápai református Nőnevelő Intézet, sem az angolkisasszonyok nem nevelték egyenesen Donáth Ferencnek.

Igaz, nyakasságot nemigen kellett a férjétől kölcsönvennie, van neki magának is elegendő – legalábbis erre a következtetésre jutunk az életrajzi adatok olvasásán. Vagy csak a legutóbbi biográfiai tényből kiindulva: közel nyolcvanéves korában „lovaggá ütötték”. Pontosabban (ha jól mondom) a Magyar Köztársaság Érdemrendje Lovagkeresztjével tüntette ki az államfő.

Vajon milyen érdemekért?

Talán mert huszonkét-huszonhárom évesen jó könyvtárosa az I. magyar hadosztálynak? Talán mert pályakezdőként jókat ír – zenekritikákat, könyvrecenziókat – a katonák lapjában, és mert Pápát sem felejtí, s a helyi lapban tovább publikál?

Avagy mert jön aztán a Zrínyi Ilona Népi Kollégium, meg a Külügyi Akadémia, a Ferenc József (később Marx Károly) Közgazdaságtudományi Egyetem, és mert – ami nyilván nem csak kívülről nézve a legfőbb esemény – 1949-ben, huszonhatodik életévében házasa-

ságot köt Donáth Ferencsel. Három fiúk születik. Legalább az egyiket e hársakat idéző zöld lap olvasói mintha jól ismernék...

Bozóky Éva dolgozik a *Magyar Napnál*, a Magyar Rádióban a „*Női szemmel*” rovatot vezeti 1951 februárjáig, amikor *letartóztatják*. (Írói élményként nyilván nem akármi – ezt kétségkívül házasságának köszönhetette. Gyakorlatilag férjével egy időben fogták le, s a kistarcsai magánzárkában gondolkozhatott azon, hogy mi van az urával, az állami gondozásba került gyerekeivel, s valaha lesz-e még alkalma könyvben, netán regényben megírni, amit átélt.) 1953 szeptemberében szabadul, visszaszerzi elvett gyerekét, családtagjai kiszabadulásáért küzd: Donáth Ferencet 1954-ben rehabilitálják.

A feleség, családanya és alkotó értelmiségi asszony ismét könyvtáros (most az egyetemen), ismét egyetemi hallgató, ismét vizsgázik (például felsőfokú nyelvvizsgát tesz németből).

Aztán 1956! ... menekülés a jugoszláv követségre, deportálás a romániai Snagovra.

És 1958 novembere: hazatérés.

Mit tehet Bozóky Éva? Persze: megint könyvtáros. Örvideni csak 1960-ban van igazán oka: a Nagy Imre-perben 12 évre ítélt Donáth Ferenc amnesztiával szabadul.

A hatvanas-hetvenes években hihetetlen buzgalom jellemzi életét. Ír, lektorál, szerkeszt, írása, neve megjelenik számos lapban (*Élet és Irodalom*, *Népszava*, *Nők Lapja*, *Könyvtáros*, *Gyermekünk*, *Köznevelés*, *Könyvilág*, *Népművelés*, *Magyar Hírlap*, *Ország-Világ*, *Neue Zeitung*, *Lányok-Asszonyok*, *Képes Anna*, *Kethano Drom (Közös Út)*), kiadókknak lektorál: nagyon jelen van. Egyházi tevékenysége sem hagy alább: elvégzi az evangélikus teológiai akadémia levelező tagozatát; cikkei, dolgozatai a hetvenes évektől ott vannak az *Evangélikus Élet*, a *Diakónia*, illetve a *Credo* oldalain-hasábjain, a *Teológia* című katolikus szakfolyóiratban több tanulmányt ad közre.

A legszükszavúbb bibliográfia is tíz könyvét tartja számon. Három kisregénye (*Claudia*; *Magdalena*; *Sebastianus*) közül az elsőt két kiadásban is megjelentetik németül, Drezdában. Cikkgyűjteményét a Tankönyvkiadó, emlékiratait a Pro Pannonia Kiadó adja közre, s az ő szerkesztésében ismerkedhetnek meg a magyar olvasók az áldozatos életű, embermentő Sztehlo Gábor naplójegyzeteivel. Keken András előadásaiból érdekes válogatást szerkeszt. S mint a Hét Hárs olvasói jól tudják: ma is ír, publikál.

Hosszúra sikeredett e beszámoló, és még nem mondtam semmit az észjárásáról, a kitartásáról, az életkedvről, az erejéről. Mindezekről csak hiteles hallomásból tudok – és irigyelem az energiáját.

Igazából az én szavaimból nem ismerhetik meg. A szigorú és következetes Donáth Ferencet kellett volna még életében kikérdeznem asszonyáról. Sajnos, ezt elmulasztottam.

Olvassák hát el Bozóky Éva lovagkeresztjes szerzőnk írását – így ismerhetik meg igazán.

Bodor Pál (DIURNUS)

Forradalmak évadán

*„Márványszobor helyébe,
ha fennmarad nevem,
eszméim győzedelme
legyen emlékelem.”*

(Eötvös József)

Az első nagy magyar regényíró – és még nagyobb kultuszminiszter –, Eötvös József úgy vélte, hogy a forradalom ritkán vezet az igazság győzelméhez, mert nem azé a győzelem, akinek igaza van, hanem azé, aki erősebb. Vagyis akinek több a fegyvere és a képzett harcosa. Érvényes e tétel a háborúkra is: ahol a fegyverek döntenek, onnan Justitia menekül. Eötvös József is menekült. Még vállalta a miniszterséget a 48-as Batthyány-kormányban, de a kormány lemondása után, Lamberg felkoncolásának hírére külföldre emigrált.

A 19–20. század fordulójának neves szociáldemokrata gondolkodója, August Bebel pedig úgy vélte, nincs győztes forradalom. Mert a forradalmat vagy leverik, vagy diadalából maga fordul át a még keményebb diktatúrába.

Milyen ünnepélyesen indultak a mi forradalmaink is! Esernyős, őszirózsás, daloló diákvonulásos kezdet után a vég: „Vérözön lábainál, S lángtenger fölette”. És mégis! Van olyan helyzet, amikor a halál előérzetével is mozdulni kell. Amikor a legjámborabb ember is úgy érzi, szájáig ér az iszap, alatta a feneketlen mocsár. Amikor nincs más választás: mozdulni vagy pusztulni kell. Az életosztón akkor is erősebb, ha a halni készülő csupán perceket nyer.

1956-ban sem hatalmas gazdasági-társadalmi átrendeződés – mint 1848-ban –, sem világháborúnak véget vető szándék – mint 1918-ban –, sem a diadal biztos reménye nem vetítette csábító képét a felkelő fiatalok elé. Az idősebbek, a bölcsőbbek talán gondoltak arra, hogy Ausztriával a Szovjetunió már megállapodott, s a békeszerződés szerint Magyarország megszállására csak az utánpótlás biztosítása végett volt szükség, további fenntartása tehát értelmetlen. Ez azonban csak elméleti reménynek tűnt... Az pedig, hogy a Nyugat közbelép

érdekünkben, újabb világháborús veszély miatt volt hiú ábránd. Nem az elképzelt jövő reménye adott tehát fegyvert a fiatalok kezébe, hanem a tűrhetetlen jelen.

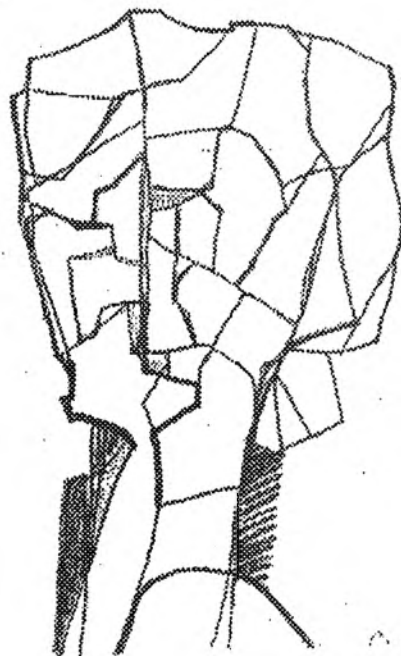
Szerb Antal írja Az ember tragédiájáról szólva, hogy a „küzdj, és bízva bízzál” parancsa a magyar író és általában a magyar ember számára alapérzés. Ha nincs is semmilyen józan ésszel indokolható ok a reményre, mi mégis reménykedünk. „És mégis”.

És valóban élünk. Még mindig. Mégis. Mert Isten erősebb, s meg akar tartani minket, ő tudja, miért. Meg akar most is tartani, amikor már mi magunk alig akarunk megmaradni. Legfeljebb az ő akaratában megnyugodva. De akkor már a bizalom is jelen van, meg a küzdés.

Vannak, akik könnyelműen kijelentik: minden népnek voltak nehéz történelmi korszakai. De nekünk nem korszakaink voltak, hanem évszázadaink! Fél évezredünk. Önálló döntés, szabad akarat, ránk szabott fejlődés lehetősége nélkül. Aztán két háború, kiszolgáltatottság, elűzetés, szétszóródás, rabság. Itt nem a cél, nem a vágy, nem a lehetséges szabadulás álma, hanem a fuldoklás volt a mozzgóerő. A nádszálba is bele kell kapaszkodni, hogy kimásszunk a mocsárból. És láss csodát: a magunk erejéből ugyan nem sikerült, de mégis élünk. Talán mégis létezik győztes forradalom? Nem úgy, és nem akkor, amikor akarjuk, hanem amikor Isten engedi.

De hajnalonként, amikor tűnékeny az álom, s amikor az elítélteket akasztani szokták, a mi nemzedékünk felriad, és félálomban csak egy gondolat marad: micsonda áron! Mennyi fiatal élet, és mennyi könny, és mennyi gyász, és mennyi feldúlt család! És mégsem lehetett másképp, és mégis érvényes a „bízva bízzál”. De örök-ké a fülemben cseng az Ady-sor: „Vak ügetését hallani / Eltévedt, hajdani lovasnak, / Volt erdők és ó-nadások / Láncolt lelkei riadoznak.” Megnyugodhatnak-e valaha a mi láncolt lelkeink?

Bozóky Éva

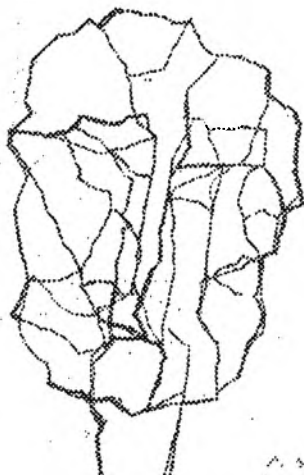

Várván vártam az fölséges Urat,
Es imé hozzám fordula,
Kegyelmesen meghalata,
Es megmutatá raytam jovoltát.
Kivön az mély veremből,
Es az sáros förtöböl,
Es én lábaimat
Szép egyenes köre
El fölhelyhezette,
Vezérvén utamat.

Uram tölem irgalmasságodat
Ne vondmeg, tarts meg kegyessen,
Igasságod megörizzen,
Szántalan gonosz reám áradot,
Soc nyavalya könnyülvött,
Reám nagy soc inség jött,
Kiknec ninczen száma,
Mint hajam szálínac,
Kik fejemen vadnac,
Szivemis elhagya.

Könyörülly raytam kegyes Istenem,
Siess, jöy segedelmemre,
Es juttasd nagy szégyenségre,
Az kic halálra keresic lelkem.
Szörnyen hátrátérjenec,
Kic káromon örölnec,
Es kic inségemen
Üz nec nevetséget,
Kiálnac veh, veh, vét,
Jutalmoc dög legyen.

Hogy te benned mind örvendezzenec,
Az kic tisztelnec régedet,
Szeretic idvösségedet,
Mondván: Diczösség legyen istennec.
Noha én szegény vagyoc,
Es én szükségim nagyoc,
De rám gondot visel
Az Ur, én megtaróm,
Jövel szabadítóm
Ur Isten ne késsél.
(XL. SOLTAR. T. B. 1., 6–8. versszak)

Jóm kippur és ministerium reconciliationis – az engesztelés napja és az engesztelés szolgálata –

Októberben, a nagy és a kis októberi forradalom havában mégse a *revolúció* legyen a téma. Túl sok közben a vér, túl sok utána az áldozat, és kevés a végeredményben az evolúció. Ez utóbbi egyébként is merő illúzió, a forradalom pedig naivitás.

Októberben, a reformáció havában, amikor ugyebár Luther kiszögezte a wittenbergi stb., mégse a *reformáció* legyen a téma. Csalóka. Visszaállítást ígér, közben épp hogy hoz valami újat. Én pedig, lévén konzervatív lélek, nem szeretem a reformszárnyakat, -platformokat, -liturgiákat, és -tanterveket.

Októberben van ellenben *jóm kippur* ünnepe, az *engesztelés napja*, az egyik legfontosabb zsidó ünnep (3Móz 16), mely az ÚR kiengesztelését, a bűnös emberrel való megbékélését szolgálja, s amelyet Pál apostol Krisztusra vonatkoztatva *reconciliation*nak nevez (2Kor 5,18).

Isten kiengesztelődik Krisztus által az emberrel.

Krisztus az engesztelő áldozat. Nem a feláldozott állatok vére, sem a nép vétkeivel megterhelt bak pusztába úzése, hanem Krisztus miatt nézi el és bocsátja meg Isten az ember vétkét. Kiengesztelődés e bűnös világgal. Már Mózesnek így mutatkozott be: „nevem: kegyelmezek, irgalmazok”. Az egész Újszövetség is erről a kegyelmes Atyáról szól.

A gondolatmenet háttére kettős. Egyrészt jelzi, hogy az ember bűnös. Nem téved, nem hibázik, nem társadalmi-genetikai-környezeti problémák áldozata, hanem egyszerűen: bűnös, azaz hitetlen. Másrészt jelzi, hogy Isten utálja a bűnt, s a gonzságot nem tartja normálisnak.

Ennek ellenére kiengesztelődik az ember iránt. Megbocsát neki. Kibékül vele, és elnézi bűneit. Ezzel elfogadja a bűnbánó embert olyannak, amilyen. Nem mint ha az ember ezt megérdemelné, és ezt venné tekintetbe Isten. Fillenkezőleg: annak ellenére, hogy nem érdemli meg, Krisztusért, önmagáért mégis megteszi. Kiengesztelődik.

Isten kiengesztelte az embert Krisztus által önmagával.

Hogy Isten minket engesztel ki, jellegzetesen újszövetségi gondolat. Jóllehet a bűnös fél az ember, így – mint előbb írtuk – Istent kell kiengesztelni. E kibékülésnek van azonban egy másik oldala is.

Az, hogy az ember haragszik Istenre, s úgy érzi, ha van, méltán. Látva e földi nyomorúságot, szenvedést, igazságtalanságot, joggal kérdez rá Istenre, hogy miért is engedi, meg hogy is van ez az egész jóságával és hatalmával?!

S úgy látszik, Isten megérti a rá haragvó embert. Látja ökölbe szorított kezét, hallja fogcsikorgatását, átérzi istenhíányát, a bűn és igazságtalanság okozta tehe-

tetlenségét. Érti ateizmusát, és számol Isten elleni lázadásával is.

Ezért iránta való kiengesztelődésre kéri az embert. Krisztusért, a minden ellenére győztes szeretet megjelenítőjéért kéri, hogy ne haragudjunk rá. Majd megértjük. Végül belátjuk. Egyszer átlátjuk a dolgokat. Nem csak azok fonákját, de valódi színét. Színről színre. Okokat és következményeket teljes összefüggésükben.

Isten kiengesztelődést akar Krisztusért ember-ember között.

Ez ugyanis a reconciliatio harmadik üteme. Miután Isten kibékült velünk, és mi kibékültünk Istennel, szükséges, hogy kibéküljünk magunkkal és a másik emberrel. Ne legyünk már se magunk, se felebarátunk ellen olyan engesztelhetetlenek.

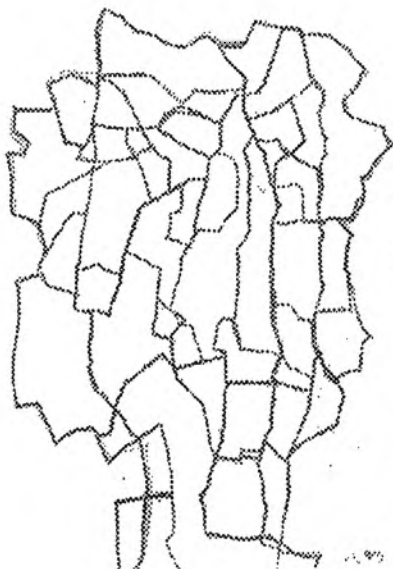
Ez az egymással való kiengesztelés Isten népére mint a kiengesztelés szolgálóira – „minisztereire” – bízott. Nekünk adta a békéltetés szolgálatát. Ez, kérem szépen, a békefenntartás. Jézus is mondja: „Békülj meg ellenfeleddel hamar, amíg az úton vagy” (Mt 5,35). És: „Bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek” (Mt 6,12).

Önmagunkkal is ki kell engesztelődnünk. Ha Isten olyan nagyvonalú, ne legyünk magunkkal szembe mi se olyan kicsinyesek, hogy nem fogadjuk el magunkat annak ellenére, hogy Isten elfogadott.

Ugyancz áll a másik emberrel való kapcsolatunkra is. Nem tehetünk mást. Sem a bosszú, sem a harag, sem a gyűlölet, sem a kegyetlenség nem megoldás. El kell fogadnom a másikat, ha tetszik, ha nem. Ki kell engesztelődniük generációknak, nemzeteknek és vallásoknak. El kell fogadnia egymást a gaznak és az igaznak, a gazdagnak és a szegénynek, a kicsinek és a nagyoknak. Jobbnak és balnak, lentnek és fentnek, közelnek és távolnak. Nem azért, mert hasonlítanak, hanem annak ellenére, hogy különböznek.

Hosszú távon tehát nem alternatíva sem a revolúció, sem a reformáció, csakis a *rekonciliáció*, melyre az Olvasót is kéri a szerző,

Bízik László

Egy festő Közép-Kelet-Európából

2003. október 13-án mutatja be PAPP OSZKÁR életművét összefoglaló új kötetét a Körömdi Galéria. A Hét Hárs olvasói számára képeiből és írásából, a gyülekezet tagjai számára a templomtárlaton látott frottázsaiból ismert művész pályáját Mezei Ottó tanulmánya rajzolja meg: *Egy festő Közép-Kelet-Európából: Papp Oszkár*. A könyv végén található, a teljes életművet átfogó bibliográfiát Révész Emese állította össze, a kötet képanyagát Tökeiné Egyri Margit válogatta.

A fejek lapjainak „ősábrája” a kör. A „fej” ez esetben, valóságosan és jelképesen, a szellemi tevékenység színhelyéhez kötődően a festészet alapeszközeivel megjelenített „szellemi ember, akár mint „metafizikai lény” mondhatni végtelen számú képmása. Kivételes alkalom emberi típusok, lélekállapotok, a modern festészet eszközeivel láthatóvá tett erők, szerveződési törvényszerűségek színekkel társított rögzítésére.

Valójában, a klasszikusnak mondott modern festészen nevelődött s elmélkedésre hajlamos elméhez szólóan, a hétköznapi és ünnepek emberei, a megismerés hangos és csendes megszállottjai, megtévedettjei, anonim hősei, szenvedői és áldozatai vonulnak el előttünk végeláthatatlan sorban, s csatlakoznak hozzájuk számosan, akik közül ki-ki kiválaszthatja magának az alkatahoz, élethelyzetéhez illőnek gondolt, vagy éppen kedvére való típust, maszkot, jellemképet.

Az autonóm grafikai minőség és a minimálisra redukált fizikai megjelenítés koncentrált egysége minden egyes lap, egy-egy valamikori „újrealista” örökségének magasabb szintű folytatásával festészetét újabb, a Fejeksorozatán túlmutató értékkel gazdagítja a művész. (Részletek Mezei Ottó tanulmányából)

E számunkban Papp Oszkár *Fejek* sorozatának képeiből válogattunk.

csomópontok és erővonalak
a belső mértan törvénye szerint
alakot bont alakatlan alak
szín mögött szín oldja ki a színt

ahogy mérhető testet öltének
a fizikus érzékeny műszerén
rejtett sugarak – e fókusz-fejek
gömbjében úgy testesül meg a fény

embervoltunk emblémáját ha ki
úrbe csillagra tudnám küldeni
a fejek egyikét választanám

legbensőnkéről vinne hírt milliárd
mérőföldre s ott egy rokon-világ
bennünk magára ismerne talán
(Rákos Sándor)

AZ Úr ennékem őriző pásztorom,
Azért semmiben meg nem fogyatkozom,
Gyönyörű szép mezőn engemet éltet,
Es szép kies folyóvizre legeltet.
Lelkemet megnyugottya szent nevében,
Es vezérl engem igaz ösvényében.

Ha az halál árnyékában járnék is,
De nem felnéc még ő setét völgyénis:
Mert mindenütt te jelen vagy én velem,
Veszszöd es botod megvigasztal engem,
Es nékem az én ellenségim ellen
Asztalt készítesz, eledelt adsz bőven.

Az én fejemet megkenöd olajjal,
Es engemet itatsz tellyes pohárral,
Jóvoltod, kegyességed környülveszen,
Es követ engem egész életemben,
Az Úr ennékem megengedi nyilván,
Hogy mind éltiglen lakjam ő házában.
(XXIII. SOLTAR. C. M.)

Tűz és tűzgyújtás a magyar néphagyományban

A tűz alapelem, a víz ellentétpárja, nélkülözhetetlen része az ember életének. A görög mitológiában Prométheusz lopja el a tüzet az égiek-től. A tűz a lélek és a szerelem jelképe, ősidők óta tisztító, gonoszűző, egészség- és szerelemvarázsló erőt tulajdonít neki az emberiség. A halottak elégetésének pedig az a magyarázata, hogy a tűz a testet megsemmisíti, de a lelket az égbe viszi.

A tűzzel kapcsolatos egyházi rítusok, illetve a népi hiedelmek és praktikák mindmáig jelen vannak a kalendáriumi szokásokban és az emberélet fordulóján. A tűznek a család életben betöltött központi szerepére utal a *családi tűzhely* és a *háztűznézőbe menni* kifejezés is.

A tűzgyújtás egykori hagyománya szerint évenként egyszer, nagyszombaton szítottak tüzet. A katolikus templomban a gyertyát – a feltámadó Krisztus jelképét – a megszentelt tűz lángjánál gyújtják meg. Az előző évi virágvasárnapi szentelt barkára csiholnak tüzet, és ez lobbantja lángra a gyertyát. A szentelt tűz paraszát a szántóföldre, a szőlőbe is kivitték, hogy a termést ne verje el a jég. Ezt a hagyományt őrzi ismert játékdalunk zempléni változata: *Tüzet viszek, nem látjátok, ha látnátok, oltanátok, kiég a ruhátok.*

Szent Iván napjának előestéjén, a nyári napforduló idején az európai népek közös hagyománya volt a tűzgyújtás. A napfordulókat már a keresztény egyház megalakulása előtt megünnepezték Egyiptomban és néhány közel-keleti népnél, hogy a nap évenkénti megújulását mágikus úton is elősegítsék. Az egyház a középkorban liturgiájába építette és megszentelte a Szent Iván-napi tüzet. Ez a népszokás a magyar nyelvterület északi és déli peremvidékén maradt fenn legtovább. A tűzrevaló zsúpszalma, rőzse, gaz és szemét is lehetett, de az is előfordult, hogy *májusfákat* használtak fel, hogy a tűz varázsserejét fokozzák. A tüzet gyakran négyszög alakúra rakták, mint ahogyan ezt a Nyitra megyei dalszöveg is megörökítette: *Tüzet megrakáljuk, négyszögre rakáljuk.* A tűz átugrásának egészségvarázsló és főként szerelemvarázsló erőt tulajdonítottak. Ilyenkor név szerint összeénekelték a párokat. Az e napon gyújtott tűzről úgy hitték, hogy megvéd a köd, a jégeső, a dögvész ellen. A tűz felett gyógynövényeket pároltak, füstöltek, s azt később daganatra tették, gyógyteát főztek belőle. A tűzbe gyümölcsöket dobáltak abban a hitben, hogy akinek elhalt kisgyermek van, így juttathatja gyümölcshöz a túlvilágon.

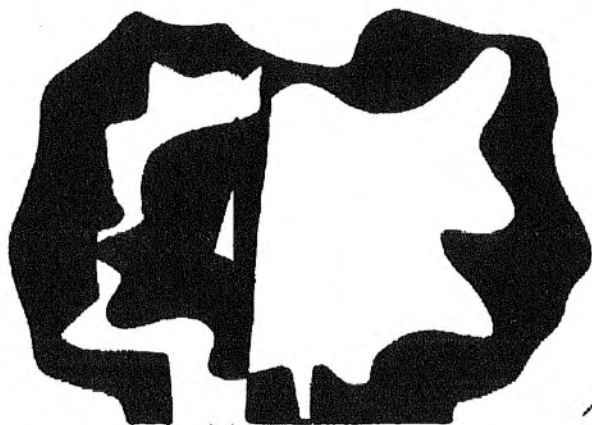
Nemcsak ezen a napon, hanem karácsonykor és húsvétkor is szokás volt, hogy a család halottai számára tűzbe vetettek az ünnepi ételekből, hogy azok így részesüljenek belőlük. Az említett ételáldozatokon kívül a néphit szerint tűzbe kellett vetni mindazt, amivel rontani tudott az, aki illetéktelenül hozzájutott, pl. a haját, a körmöt, különböző szentelményeket. Karácsony éjszakáján különös erőt tulajdonítottak a tűznek. Egyes Vas megyei falvakban nyírfa seprűből készült fáklyákkal vonultak az éjfél misére, miközben a pásztorok az ártó, gonosz hatalmak elűzésére ostort durrogattak, lövöldöztek.

A lakodalomban az újmenyecskének kellett átugrania a tüzet, hogy egészséges, „tűzről pattant” menyecske legyen belőle.

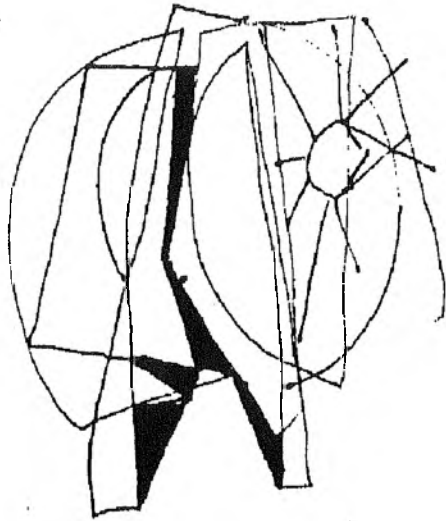
A haláljósító praktikákban is találkozunk a tűz szerepével. Az ún. *tollaspogácsa* úgy készült, hogy minden családtag számára pogácsát készítettek, melybe libatollat tűztek. A néphit szerint akinek a tűz sütés közben megperzselte a pogácsáján a tollat, arra betegség, akié megégett, arra

halál várt a következő esztendőben. A halál-jósító tollaspogácsát *Pál-napkor*, másutt *Luca-napkor* készítették, és ennek megfelelően pálpogácsának vagy lucapogácsának nevezték.

A tűznek jellegzetes megnyilvánulási formája a fagyúból vagy viaszból készült *gyertya*. Fontos szerepe van a zsidó vallásban: gyertyát gyújtanak minden péntek este, gyertya ég az ártó démonok távoltartására születéskor, halálkor, és ünnepélyes gyertyagyújtás kapcsol-

169

lódik a hanuka ünnepéhez. A gyertya a keresztény szimbolikában a megváltás fényét hozó Krisztus jelképe, ugyanakkor a láng, a kanóc és viasz egységében a Szent-háromságot is szimbolizálja.

A 12. század óta a katolikus egyházban gyertyát szentelnek február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogaszszony napján. A hagyományos magyar paraszti társadalomban a szentelt gyertya a bölcsőtől a koporsóig elkísérte az embereket. Szentelt gyertyát égettek az újszülött, a haldokló és a halott mellett. Gyertyákkal táncoltak a lakodalomban. Gyertyával *balázsolt* a katolikus pap a templomban torokfájás ellen. Február 3-án, Balázs napján ugyanis a pap két keresztbe tett gyertyát tett a hívők álla alá, hogy megóvjá őket a torokfájástól és mindenféle torokbetegségtől, különösen a torokgyíktól, a diftériától. A legenda szerint Szent Balázs egy halszálgától fuldokló fiút mentett meg, s ezért a fiú édesanyja étellel és gyertyával fejezte ki a köszönetét.

Gyertyát gyújtunk a halottak emlékére minden-szentek és halottak napján a temetőben a sírokon. Néhány évtizede ez a szokás felekezetre való tekintet nélkül általánossá vált. A néphit szerint ezekben a napokban hazalátogatnak a halottak, s ezért a hazalátogató halott számára odahaza is gyertyát gyújtanak. A néphit szerint ugyancsak szentelt gyertyát kell gyújtani vihar, égzengés, villámlás és jégeső ellen.

Templomunkban minden vasárnap égő gyertyát látunk az oltáron és a szószéken. A karácsonyi ünnepkörben ma már itt is elmaradhatatlan jelkép az ádventi koszorú négy gyertyával és az ugyancsak gyertyákkal is ékesített karácsonyfa.

Néhány héttel ezelőtt egy evangélikus esküvőn új szokás bevezetéseként a násznagyok, tanúk egy-egy égő gyertyát adtak a fiatalok kezébe, mellyel ők aztán egy nagy gyertyát gyújtottak meg, közös életük jelképét, azzal a felszólítással, hogy házassági évfordulóik alkalmával újra és újra gyújtsák majd meg, emlékezve esküvőjük napjára. Ez a példa is jelzi, hogy a tűz, a tüzet jelképező égő gyertya milyen gazdag jelentéstartalmat hordoz, és még a 21. században is teremthet új szokást, melyről majd az idő dönti el, hogy hagyományá válik-e.

Tátrai Zsuzsanna

Bizonyára jo az Isten,
Az Izraelnek jelesben,
Az kic szivöket tisztán tartýac
Az ö jovoltát azoc áttýac,
De én zac nem félre hayléc,
Ugy megtántorodéc lábam,
Járásomban ugy megbotlam,
Hogy czaknem szörnnyen ledöléc.

Mert boszszonkodom az népre,
Kinec nagy esztelensége,
Midön látom hogy az hitetlenec
Illy nagy jo szerenczében élne.
Az halállal nem baylódnc,
Semmi faydalmat nem látnac,
erös kövérec testekben,
Elnece nagy jo egésségben.

Nincz nékic mint egyebeknek:
Semminemü gyöttrödésce,
Midön más embert vér az Isten,
Ök élnece nagy jo békeségben.

Azért kevéltség nyakokon,
Mint aranylántz környül vagyon,
Öltöznece mint szép ruhába
Negédségbe erőszakba.

De én tenálad maradoc,
Noha soc nyavalyát látoc,
Mert megtartál jób kezeddél,
Nagy inségemben nem hagyálel.
Tanáczzoddal vezérly engem,
Igagzass te ösvényedre,
Osztán végy föl diczöségre,
Tégy illy kegyessen én velem.

Az mennyekben te vagy nékem,
Czak egyedöl én Istenem,
Ez egész földön senki ninczen
Kit kivöled lelkem kedvellyen.

Ha elfogy testem es lelkem
Mégis vigartzalsz szivemben,
Egyéb részem nékem ninczen
Te náladnál én Istenem.
(LXXIII. SOLTAR. T. B. 1-3., 12-13. verszak)

CXXVI. SOLTAR. T. B.

Dicsértél az Istenem, és tanács az Istenben való bölcseséget.

Al-dicsá-d - öi - tá - len - az Ú - rú - t, - tár - da - sed - ú - er - re - tet.

Az I - sten - nek a - dós há - lá - t, Va - sa - mig - es - zri - té - tet.

En - az Ú - rú - t - né - le - t, - Mú - sa - mig - len - é - tet.

„...én a Deák téri templomot mindegyiknél jobban szeretem”

(Interjú Pamer Nóra építészettörténésszel – 2. rész)

Azzal zárult beszélgetésünk első része, hogy az egyetem befejezése után nem volt munkád. Hogy éltél az ötvenes években?

1952-ben végeztem régészként. A régészet örült izgalmas dolog! Hiszen a tudomány annyi ágához kapcsolódik. A döntő munka a terep régészet, a feltárás. Az az igazi tudomány, hogy mit hogyan kell ásni! Mert másképp kell feltárni várat, mint templomot vagy sírt... Már régen felvetődött az az ötlet, hogy kiadnak egy régészettechnikai könyvet, de remélem, soha nem valósul meg. Nem szabad ilyen könyvet megjeleníteni, mert abban a pillanatban elkezd ásni Jancsi bácsi vagy valamelyik lelkes tanár. A helyes technika ismerete még nem elég. A tapasztalaton alapuló megfigyeléstől függ a jó eredmény. Az az döntő, hogy a feltárandó objektumhoz hogyan közelítesz. Ezért jó ez az európai kereszténység: pontosan tudod – már ha épületről van szó –, hogy mit mikor és hol és hogyan találsz. Csak egy kicsit kell kutatnod, s máris sejtöd, mit várhatsz. És akkor már az is egyértelmű, hogyan kell ásni.

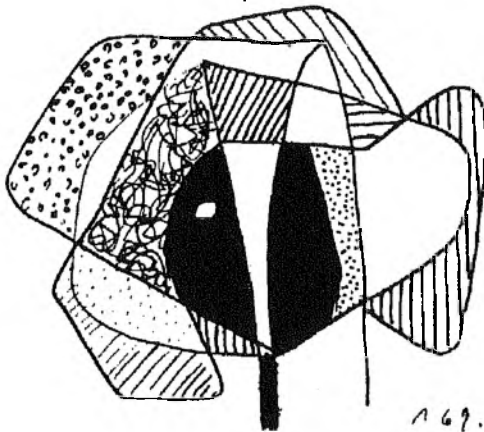
Szóval az egyetem után 53-ban kijártam a Hajógyári szigetre 2,60 forintos órabérért felvettek mint ásatási munkást, de lényegében ásatást vezetni. Illetve ez csak helyettesítés volt, mert ki ezért, ki azért, de az ásatás mindegyik vezetője kidőlt a sorból. Ez egy évig tartott, akkor Szilágyi György elvtárs, az aquincumi múzeum igazgatója közölte velem, hogy többet ne menjek. Egyik napról a másikra ott álltam minden nélkül. Pedig még ma is azokat a rajzokat közlik, amelyeket én csináltam ötven évvel ezelőtt. Siralmas volt a következő időszak, mindenféle fizikai munkával is próbálkoztam, de nem kaptam állást. Hiába kértem, hogy igazoljanak, mindig csak hitegettek: majd meglátjuk, hogy viszonyul a munkásosztályhoz, majd meglátjuk. Végül is véletlenül kaptam munkát. A disszertációm révén Gerevich László, a Budapesti Történeti Múzeum akkori elődjének vezetője megbízott azzal, hogy minden építkezéshez járjak ki ellenőrizni, nem kerül-e elő valami régészeti anyag, nem kell-e feltárást végezni. Ez ugyan jelentéktelen munka volt, de csináltam szorgalmasan, abban reménykedvén, hogy státuszba vesznek. De sajnos itt is másképp történtek a dolgok, mint ahogy reméltem. Végül is – már 1956 után – megkeresett egy volt professzorom, hogy a műemlékeseknek régészre van szükségük. Hála Isternek Entz Géza, a tudományos osztály vezetője éppen szabadságon volt – ő ugyanis férfi régészhez ragaszkodott –, a státuszt viszont egy-két napon belül be kellett tölteni, különben elvesztették volna. Így aztán gyorsan önéletrajzot írtattak velem, és fölvettek. Ez 1960-ban történt.

Nemcsak régész vagy, hanem építészettörténész is.

Ez érdekes módon alakult ki. 1995-ig a Műemlékvédelem című lap felelős szerkesztője voltam.

Túl hetvenes évek korodon.

Nem korhoz volt az kötve, hanem tájékozottsághoz! Gerő László volt a lap főszerkesztője, nagy tudású, igen kulturált műemlékes építész és remek főnök. Az a hír járta róla, hogy ő az egyetlen építész, akinek nincsenek a szakmán belül ellenségei. Mikor egy vele készült interjúban rákérdezett erre a riporter, csak annyit mondott: Jézus Máriám! Őt háttérbe akarták szorítani az Országos Műemléki Felügyelőségen, leginkább az akkori igazgató, egy bizonyos Gólya elvtárs, igazi proli, aki még csak szakmunkás sem volt. Az ilyen nagy neveket mind ki akarták nyími, de hát nem lehetett, mert ők képviselték a műemlékvédelmet külföldön, ők publikáltak, ők jártak mindenféle kongresszusokra, így nem lehettek meg nélkülik. Gerőt is mindenáron meg akarták alázni. Egy alkalommal bejött hozzánk Entz Géza, mi régészek együtt ültünk egy nagy teremben, s azt kérdezte: „Össze tudják itt tolni az asztalokat? Mert Gerő Lacit megint ki akarják tenni a szobájából, most éppen az altiszt mellé. Vegyék be ide!”

Gerő igen nagyvonalúan intézte az ilyesmit: „Jó, rendben, csak vigyék át a dolgaimat!” Nem mondott semmit, ráhagyta az egészet a takarítónőkre, akik aztán boldogan vállalkoztak az ilyen átrendezésre, mert a szekrényből kidobálhatták az üres vodkásüvegeket, meghíhatták belőlük a maradékot, az üvegbetépet pedig pénzt jelentett. Nem is emlékszem már, négy vagy öt helyre költöztették szegény Gerőt, először a tervosztály vezetője volt, s mindig egyre kisebb beosztásba tették, de az újságot, a Műemlékvédelmet nem tudták elvenni tőle. Mindenféle szerencsétlen aktákkal gyötörték, egyszer aztán megunta, s piros betűkkel ráírt a hülye Gólyának valami drasztikusan cifrát. Egy hivatalos aktára! Szegény Ilonka, a titkárnő telefonált neki: – „Jaj, tanár úr, kérem – Gerő volt az egyetlen, akit nem elvtársnak, hanem tanár úrnak szólítottak –, föl tetszene jönni hozzám?” – „A Gólyához?” – „Nem, hozzám.” Mikor aztán fölment, megkérdezte tőle Ilonka: „Tanár úr, kérem, nem lehetne itt valamit csinálni? Valamit... átírn...?” – „Nem, amit írtam, megírtam.” Szóval nem tudtak vele semmit sem tenni. Ő aztán, mikor leváltották az osztályvezetésről, elkezdett könyveket írni. Akkor meg az volt a baj, mert azzal meglehetősen híres lett, mindig őt keresték, mivel azt hitték, ő az igazgató, hiszen külföldön csak őt ismerték.

Szóval én már itt a Műemlékvédelem című lapnál is állandóan építészekkel voltam együtt, aztán a hetvenes-nyolvas évektől, amikor átmentem a Műszaki Kiadóhoz, csak építészekkel dolgoztam. Elkezdtem én is bogarászni, kutatni ezeket a dolgokat, építészeti könyveket olvastam, publikáltam.

Van-e sajátosan magyar építészet, vagy csak a népi építészet tekinthető annak?

Van, amit Kós Károly csinált. Ő sem egészen önállóan csinálta, valójában az angolok kezdték el ezt a kicsit romantikus építészetet, amelyet aztán átvett a világ. S nem is pusztán az építészetéről volt szó, hanem az egész tárgyi kultúra átfogalmazásáról, átszerkesztéséről a középkor tiszta formái nyomán. Az 1900-as világkiállításon a finnek törtek be egy nagyon szép pavilonnal, amely olyan volt, mint Kós erdélyi templomai. Akkor már Lechner Ödön követői is ott voltak a Műegyetemen, ők sajátosan magyaros irányzatot képviseltek, még 1914 előtt. Aztán erre támaszkodva kezdte el Kós – s nemcsak Kós, hanem a többiek, köztük Zrumecky, Szivessi Tibor, Jánszky Béla – a maga építészetét. *Fiatalok* néven tartja őket számon a szakirodalom. Mindent átfogalmaztak, beleértve a tárgyi kultúrát is, és nagyon komolyan vették a belsőépítészetet. Kós volt a *Fiatalok* vezetője, kiváló építész volt: tervezte és részben építette a Wekerle-telepet, az óbudai református parókiát, a Városmajor utcai iskolát. A szecesszió határán mozgott, de inkább a népies felé hajlott. Aztán visszament Erdélybe, ott is elismerték, de itt nálunk már többet nem épített.

Az általad vizsgált korszakban létezik-e olyan építészcsoporthoz, amely az egész század építészetét meghatározza?

A CIAM [Congrès internationaux d'architecture moderne], amelyet a haladó szellemű építészek alakítottak a modern építészet propagálására. Ez főleg a Gropius-féle Bauhausból és Le Corbusier munkásságából indult. Újdonságuk nem csupán abból állt, hogy sima falfelületeket, dobozszerű házakat hoztak létre, hanem átszerkesztették az egész alaprajzot, lakható, jó épületeket terveztek.

Mi az oka, hogy bár sok tehetséges építész élte túl a második világháborút, 45-50 éven keresztül nem épült maradandó épület Budapesten?

De, azért akad ilyen. Az első döntő példa a Dózsa György út és Városligeti fasor sarkán 1948-49-ben emelt épület, az egykori Építők Szakszervezetének Székháza, amely az akkori haladó nyugati építészet mintájára készült. Tervezőinek azonban már 1951-ben önkritikát kellett gyakorolniuk a „rothadó kapitalizmus” utánzása miatt. Akkortájt kezdődött a szocreál. De ezt Budapest elég jól megúsza. Győrben, Várpalotán vagy más úgynevezett szocialista városokban vannak ilyen épületek. Pedig ez még értékhordező, ez még nem a házgyár korszaka volt, ezek az épületek tisztességesen megcsinált, minőségi dolgok. A házgyárnál már csak a mennyiség számított, mennyiség, mennyiség, mennyiség. A szocreálban mindennek kicsit klasszicistának kellett lennie, „szépnek”, nagyknak, tinnepélyesnek, hadd örüljön a nép. Kísértetiesen hasonlít ez az egész a fasiszta Németország építészetére. Marx disszertációja az athéni demokráciáról szólt, Periklész koráról, erre utal vissza a klasszikus formák

szeretete. Oszlop legyen, timpanon. Az építészeket elvitték Moszkvába, lássák, milyen is az igazi, csodálják meg. Hát abban a Dózsa György úti épületben nincs se fejezetes oszlop, se semmi, ami a klasszicizmusra emlékeztetne, ez maga a kapitalizmus. Aztán lecsengett a szocreál, s következett a házgyárkorszak. Később a pécsi fiatalok kezdtek valami újat, ők építettek először színes épületeket, hogy ne legyen minden olyan egyforma. Major Máté, a Műegyetem akkori tanszékvezetője rettenetesen kikelt ellenük, féltette a katedrját, nagy vita alakult ki, de aztán hamvába holt a dolog. Mindenesetre utána már mindenki azt épített, amit akart, a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától. Mára aztán a lehető legnagyobb összevisszaság alakult ki, hiába mondják posztmodernnek ezt a kort. Egyetlen épületbe akarnak mindent belepréselni, látványosan, de dilettánsan. Hasonló a mai korszak az eklektika végéhez.

S hogy érzed magad Budapesten? Itt élted le az egész életedet. Milyen ez a város?

Nem szeretem. Mert nincs fegyelem, mert szemetes, utálatos, mert mindent összekennek a graffitisek, mert mindent elborít a kutyapiszok, minden talpalatnyi földet kiadnak az árusoknak. Itt van a szomszédban a Múzeum körúton Budapest egyik legszebb háza, jogtalanul eladták, s most esik szét. Műemlék, Ybl építette. Persze ez

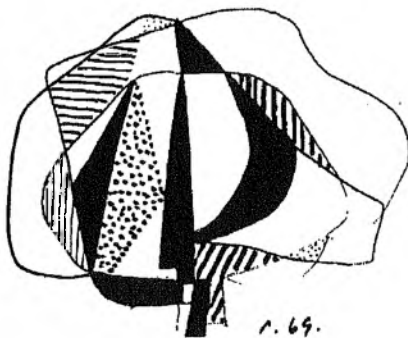
alapvetően nem urbanisztikai kérdés.

S a két templom, amelyekhez ma közül van? Deák tér és Békásmegyér?

A békásmegyeri templom ebben a kaotikus építészeti korszakban egy igen jól eltalált épület. Alvar Aaltonál vannak ilyen hatalmas, szép struktúrájú téglafelületek. De nézd, én a Deák téri templomot mindegyiknél jobban szeretem. Ez a templom volt az első klasszicista épület Budapesten. Eredetileg egy Kraus nevű építész kapta az megbízást, tervezett is valamit, de aztán hál' Isten Pollack Mihály, aki Itáliában ismerkedett meg ezzel a stílussal, teljesen áttervezte a templomot. Valamikor volt egy kis tornya is, azt később lebontották, Hild a homlokzatát is átalakította, de ezt a gyönyörű térhatást Pollacknak köszönhetjük. A karzatok neki talán nem tetszenének, de praktikus megoldás. Tudod, hogy a neológ zsinagógákat a protestáns templomok mintájára építették karzattal együtt? Az volt a cél, hogy sok ember le tudjon ülni.

Szóval én ezt a templomot nagyon szeretem. Sokáig igen tisztességesen jártam, évtizedek óta itt lakom, apám presbiter volt, de aztán egy Karácsonyi oratórium-előadáson, még a hetvenes vagy nyolcvanas években az egyik lelkész a zsúfolásig teli templomban a szószékről azt találta mondani: „ahogy mindennap halljuk, nincs karácsony Corvin nélkül, nincs karácsony Krisztus nélkül”. Micsoda blaszfémia... Rettenetes volt. Én akkor fölálltam, és kimentem a templomból. De azért sok-sok csalódásom ellenére mégis mindig megyek, bibliáórára, templomba... Hiszen mégiscsak a Deák térhez tartozom.

Ittész Nóra

Zsoltárok, bibliai zsolozsmák

Túl Bomemisza Péter és Károlyi Gáspár portréján, túl a gályarab prédikátorok történetén, de Szenci Molnár Alberten innen, ha nem is a személyt, de zsolatárait bemutatva Grunwalsky Ferenc ismét a Bibliába mélyed. Olyan nyelvet keltett életre filmetűdjeivel, mely megjelenésekor felnőtte tette az embert az Úristennel folytatott párbeszédében.

Az Ikonosztáz sorozatban a te filmjeid jelenítik meg a protestantizmust. Hogyan kapcsolódtál bele az Orsolya megálmódta ikonépítésbe?

Már régóta ismertük egymást Orsolyával, amikor rávett, készítem el a három portrét Bomemisza Péterről, Károlyi Gáspárról és Szenci Molnár Albertről. Tudta, hogy lelkészgyerek vagyok. Ráadásul egy beszélgetésünk során elmeséltem neki, hogy az egyetemen magyar szakon Bomemisza Péterből írtam első szemináriumi dolgozatomat, majd Szenci Molnárból vizsgáztam. A sors furcsa játéka ezek.

Hosszú ideig ellenálltam a témának, akkoriban sok kisfilmet készítettem, és telítődtem a műfajjal. Sose csinálnék olyat, ami önismétlés. S ha őszinte vagyok: nem akartam fölkavami magamban életnek ezt a részét, nem akartam felszínre hozni a múltat. Aztán talákoztam Csujja Imrével, és megéreztem, ő képes úgy előadni ezt a különleges dikciót, amelyben valami szokatlan erő, indulat dolgozik, hogy az ne tűnjék régiesnek, ugyanakkor megteremtse a kor hangulatát. És én is érezni kezdtem a hangsúlyokat, hogy úgy szóljon a szöveg, ahogy szólania kell. Jól ismerem a protestáns világot, mert benne nőttem fel, és találtam egy kiváló színészt. Hát akkor próbáljuk meg – gondoltam. Ha ezt én tudom filmre vinni, akkor nekem kell megcsinálnom.

És hogy jutottál el a zsolatárokhoz?

A portrék és a Gályarab prédikátorok után már én ajánlottam Szenci zsolatárait. Ezek közül csak azokat ismerik, amelyek kinek-kinek a maga felekezeti énekeskönyvében megtalálhatók. A zsolatárok verscsokorként hangzanak el két színész előadásában. Itt nem ismeretterjesztés történik, mint ahogy a portréfilmekben, itt a nyelv megszólaltatásán van a hangsúly, a szöveg él. Persze a zsolatárok nem egyszerűen versek vagy hitbéli szövegek, többről van szó. Szókincsük, hangulati mélységük a magyar nyelv új érzelmi líráját teremtette meg. Tömör és erőteljes nyelv ez, leginkább Vörösmartvéhoz hasonlítható. A versnek azonban még nincs meg az a íve, amely költészetünkben később kialakult. Még meghatározó bennük az a zsidó hagyomány, hogy szüntelen mormolnak maguk elé, és ismétlik és ismétlik és ismétlik: igen Uram, igen Uram. A mai ember számára ezek a szövegek monoton zsolozsmának tünnek. Nehéz a színész feladata, mert itt nem a szöveg viszi az indulatot. Mondja, mondja mindig ugyanazt, és egyszer csak hihetetlenül rosszkedvű lesz, máskor dühöngeni kezd, jóllehet a szöveg nem változik.

Hangaryagban biztalan különleges élmény, de miért fontos látuom azt, aki mondja? Mire kell a film?

Nem mindig látod a szövegmondót. Hogy mit látsz? Nem tudom elmondani, meg kell nézned. Itt – ahogy eddigi filmjeimben – a képek nagyon sok asszociációt hoznak elő.

Gondolom, nyomasztó, súlyos képek ezek, ahogy téled megszokhattuk.

Súlyosak...persze. A Biblia nem könnyed olvasmány. Szenci nyelve régies, de sok addig nem létező kifejezéssel gazdagodott. A zsolatárokban a nyelv új erőre kap, az ember felnő a világot és az Úristent megszólító beszédhez. A zsolatár panaszáradat vagy dicséret, de legtöbbször csak a felszínen. Az én filmjeimben annak van súlya, aki beszél. Nem arra kell figyelned, pontosan mit is mond a színész, hanem hogy milyen állapotba kerül. Éppúgy, mint a Shakespeare-drámákban: közömbös mondatok lehetnek kétségbeejtően erőteljesek. Irodalmi, drámai nyelvként kezelem a zsolatárokat, olyan nyelvként, melyen az ember párbeszédbe elegendhetett az Úristennel.

Van már új filmterved a sorozat protestáns vonalának bővítésére?

Én különféle indulatokat járok körül, az izgat, ez az indulat miképpen hozza rezgésbe a nyelvet. Egyszer még szívesen filmre vinném, hogyan tépte szét Ady a Bibliát. Meglátjuk. A probléma befejezhetetlen.

Donáth Mirjám

Ebben az évben Grunwalsky Ferenc az alábbi filmetűdőkben dolgozta fel Szenci Molnár Albert zsolatárait

Mint az szép híves patakera...

(XVIII., I. és XLII. zsolatár)

Az földi népeknek mi szándékok?

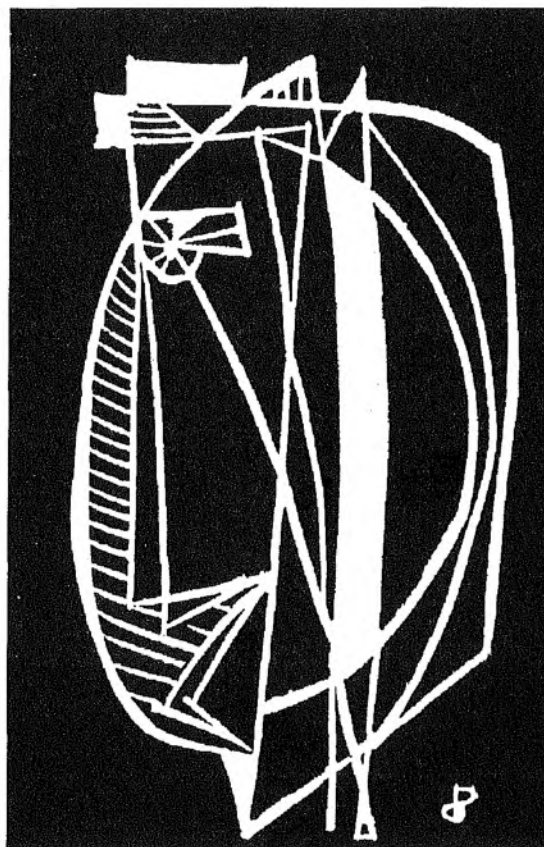
(II. és XXII. zsolatár)

Sok ellenségim és sok gyűlöldöm tusakodnak ellenem...

(IV., III., X. és CII. zsolatár)

Ne büntess az hitenekkel...

(XXVIII., XXIX., XXIII. és XXXIX. zsolatár)

PSALTERIUM UNGARICUM

Herbornaban, Pünkesd ünnepiben,
Az Vrnak, 1607. Esztendejében
KEGYES OLVASO VEDD eszedbe imezket.
Az Soltároc fölött az C. M. Clemens Marotus
nevét; az T. B. Theodorus Bezaét jedzik.

Ajánlás

Az Magyar Országban és Erdélyben vitézkedő keresztény Anya szent Egyháznak; és ennek Nagyságos és kegyes Gondviselőinek, Lelki Pásztorainak, Tanítóinak és tanuló tagainak, Az Atya Istennek kegyelmét, az meg szentelésnek és békeségnek lelkét az Christuban kívánnya szíve szerint:

Mostan azért ez soltár könyvet, mellyel en sok időtől fogva az én énségimben gyűlölöim ellen vigasztaltam magamat; immár pedig Teneked vigasztalásodra és egyyügi tagaidnak hasznokra Magyarol fordítottam, kedec, tekéncz engedelmes szemmel, szerelmes Anyam, Keresztyén Anya szent Egyház, es hozzád való hálaadáságomnak ez küsded jelét vöd jó névön addiglan, míg az te Szerelmesed, az Jesus Christus, ennél nagyobb szeretet.

Kédec ezennis nagy szeretettel, hogy ne bányad ez dolgot, hogy ez néked szánt könyvet előszer idegen országi nagy Fejedelmeknek ajándékul mutattam bé. Mert ezek is te néked egyéb Istenfelő nemzetek Fejedelmivel egyetembe igen jó akaróid: es az te közelb való gondviselőid is, ezeknek fő Iskolájokban szokták kölczégekkel fölkülteni az néked szolgáló ifjakat az szentírasi tanuságra. Kic közöt en leg kisebb es aláb való vagyoc, de az Christus kegyelméből vagyoc, ami vagyoc.

Továbbá Nagyságos es Kegyes Uraim, kic ez Anya szent Egyháznak, Isten után, Gondviselői és Daikai vattoc, kérem alázatosan Nagyságtokat es Kegyelmeteket, hogy nem csak ez én munkámat Magyarazza jó végre Ngtok [Nagyságtok] és Ktec [Kegyelmetek], hanem egyéb hasznos könyveknek kinyomtatásátolis bővséges adakozó kezeit ne vonnya meg Nagytoc [Nagyságtok], kiválkeppen, ha Isten raytunc könyörülven, állando békeséget adand.

Ti Kegyelmeteketis, tisztelendő Uraim, lelki Pásztoroc, es Scholamesteroc, fölötté igen kérem azon, hogy Kedkis jó kedvel fogadgya ez könyveczkét, mellyet im ki boczátoc barátimnak javallásokból, es az ragalmazok ellen, ez én munkámat oltalmazza Kegyelmetec. Mivelhogy ahhoz nem olyan szandékból fogtam, hogy az előbbeni szokot énekeket ki akamám venni az híveknek kezekből; avagy hogj ézeket egyebekénél ekesbeknek alitanám. [...] De az egez soltart Magyar versekben még senki nem formálta en tudásom szerint. [...]

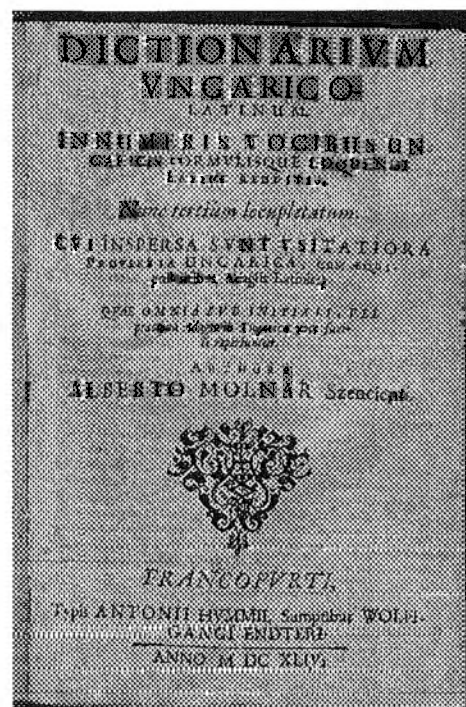
Annakokáért meggondolhattya minden, minemő nagy munkával kellet ennekem ez hoszsu Magyar igeket, az Franciai apro igékből álló versekre formálnom, holot egy syllabával nem tehettem többet hozzá, sem az sensustul nem kellet eltávoznom. Mert nagyob gondom volt az fundamentombeli igaz értelemnek fordítására, hogy nem az verseknek ékesgétésére. Ha azért valaki én nálamnál modosban fordítangja, örülöc rayta, es ezt félen téven én is azzal élec örömesben, az Istennek diczeretire.

Molnar Albert

AZ ki nem jár hitlenec tanáczán
Es meg nem áll az bünösöc után,
Az czufolóknac nem ül ö székökben:
De gyönyörködíc az Úr törvényében,
Es arra gondgya mind éyjel nappal,
Ez illy ember nagy bódog bizonyal.

Mert az Isten esmeri utokat
Az igazaknak érti dolgokat,
Azert mind öröcké öc megmaradnac:
De az kic czac az gondosságban járnac,
Azoknac nyilván mind elvész utoc,
Mert Istenec nem kell az ö dolgoc.
(I. SOLTAR CL. M. 1. és 4. verszak)

SZENTHÁROMSÁGI VASÁRNAPOK ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

Október 12., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Október 19., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Szent-Iványi Ilona unitárius lelkész

Október 26., vasárnap,

az **összegyűlekezés napja**

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00–13.30-ig közös ebéd

14.00 órákor IKONOSZTÁZ filmhét

Kőrösi Csoma Sándor – rendező: Székely Orsolya

Világszép Ilonka – rendező: Székely Orsolya

A filmvetítés után meghívott szakértőkkel

beszélgetünk.

17.00 órákor vacsernye, igét hirdet:

Pál Ferenc római katolikus lelkész

Október 31., reformáció ünnepe

17.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fabiny Tibor

November 2., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

November 9., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

November 16., vasárnap,

az **összegyűlekezés napja**

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00–13.30-ig közös ebéd

14.00 órákor beszélgetés a Norvégiában élő

Wellisch-Tehel Judit festőművésszel.

A kiállítást megnyitja: Frank János

16.00 órákor vacsernye, igét hirdet: Fülöp Attila

November 23., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Gálos Ildikó

November 30., advent 1. vasárnapja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Frenkl Róbert

December 7., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Mártonffy Marcell

December 14., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

December 21., vasárnap

az **összegyűlekezés napja**

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Paál Gergely

12.00–13.30-ig közös ebéd

14.00 órákor biblíodramatikus gyermekkarácsony, igét

hirdet: Donáth László

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján ünnepeljük.

**2003. október 23–26-ig,
csütörtöktől vasárnapig
3. IKONOSZTÁZ filmhét**

2003. évi számaink megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Budapest Bank Budapestért Alapítvány,
a Magyarországi Evangélikus Egyház Missziói Irodája

BIBLIAÓRÁK

Jób könyve

Tanház Donáth László vezetésével

Alkalmaink: minden második szerdán 17.00 órákor

Gyermekkatékézés

Naszályi Márta, Váradi László és Falvy Dóra

vezetésével

minden vasárnap 10.00 órákor

Édenkerti biblíodrámá a Mező utcában – felnőtteknek szombatoként 16.00 órákor

November 8-án Ekkor megnyílt mindkettőjük szeme
(1Móz/Ter 3,7)

November 29-én Hogy ne nyújthassa ki a kezét
(1Móz/Ter 3,22)

Az alkalmakat Muntag Ildikó és Falvy Dóra vezeti.
Sorozatgazda: Muntag Ildikó

Ádventi hangversenyek

2003. november 30-án, vasárnap 17.00 órákor Révész László orgona- és zongoraestje

J. S. Bach: „Nun komm der heiden Heiland” korálelőjáték
BWV. 659.

L. van Beethoven: Á-dúr szonáta Op. 69.

Közreműködik: Agócs Márta – cselló

2003. december 7-én, vasárnap 17.00 órákor

J. S. Bach: Das Musikalische Opfer BWV. 1079.

Előadják: Pál Diana – orgona

Szűcs Ilona és Kórodi Júlia – hegedű

Fülepp Márk – fuvola

2003. december 14-én, vasárnap 17.00 órákor

Fassang László orgonaművész előadói estje –

Improvizációk adventi és karácsonyi dallamokra

Közreműködik: Palya Bea – ének

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja
Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész
Szerkesztők: Breuer Katalin felügyelő és Ittész Nóra

A gyülekezet lelkései munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész, Görög Tibor nyugdíjas

lelkész, Bozóky Éva, Gálos Ildikó

és Thurnay Bála gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Tel: 368-6118, fax: 240-3771, mobil: 06-20-3989-059

e-mail: breuer@mail.matav.hu

internet cím: www.hethars.hu

Nyomtatás: CreaPrint Kft.

Adományokat az OTP 11703006-20013365
számlaszámra várjuk

